

Драган Б. Бошковић

Филолошко-уметнички факултет, Универзитет у Крагујевцу

ПОЛИТИКЕ СРПСКОГ ПОСТМОДЕРНИЗМА

У раду се преиспитују идеолошки аспекти српске постмодернистичке литературе. Описујући теоријске визуре генезе српског постмодернизма, указаћемо на прећутану, идеолошку страну литературе, на њену увек активну модернистичку и просветитељску свест.

Кључне речи: постмодернизам, модернизам, политика, идеологија, поезика, српска књижевност

Постмодернизам је питање не поезике колико политике, већ је одавно и довољно снажно истакнуто. Модернизам, као Мекхејлово чедо епистемологије или Бартово чедо семиолошке самосемантизације, што су већ дуго општа места за разумевање ове парадигме, онолико су то колико је из теоријског дискурса уклоњено да је модернизам такође питање политике поезике, репрезентације, идеолошке и просветитељске кохеренције. Постмодернизам, схваћен као још један корак у модернистичком ходу просветитељско-естетичког пројекта или парадигматски обрт ка постхуманистичком, постисторијском и постпоетичком хоризонту, остаје усуд свих нас. Постструктурализам, опет, као наличје постмодернизма, такође, само је генератор политике теоријских струјања. Направимо одмах неке дистинкције, макар биле нетачне. Модернизам јесте пре питање поезике и егзистенције; постмодернизам јесте пре питање идеолошког центрирања дискурса; модернистичке теорије пре су херменеутика онтологије књижевности; постструктуралистичке теорије пре су питање дискурзивног и идеолошког „смештања“ текста.

Српска постмодернистичка књижевност је идеолошки парадигматична, али је спретније убачена у поезичке него у полит-

---

dudi@verat.net

Рад је део истраживања која се спроводе на пројекту 178018 – *Друштвене кризе и савремена српска књижевност и култура: национални, регионални, европски, глобални оквир* Министарства просвете и науке Републике Србије.

иколошке расправе. Она се отворено може препознати као идеолошка фигурација, симболичка једначина са јасним „политичким“ решењем, и зато захтева преданије развијање идеолошких слојева. И док упорно разграђује неки идеолошки поредак, она остаје верна неком другом: истражујући порекло идеолошких предрасуда текстова који су стварани под велом тоталитарних система, не би ли те текстове укључила у историјску и политичку „свест“, српска постмодернистичка књижевност открива своје идеолошке позиције и уплетеност текстова у друштвене дискурзивне праксе. Ако је сваки текст и сваки дискурс могуће сагледати из угла његових „политичких“ амбиција, онда је српска књижевност подобна следећим идејама: „Идеолошки став аутора – идеологија, представља скуп упутстава за заузимање става у постојећем свету друштвене праксе и за деловање на њега“ (Рикер 1992: 213); „Свако представљање прошлости има идеолошке импликације“ (White 1973: 25). Будући да подразумевају идеолошки ангажман аутора, идеолошки контекст, идеолошку фигурацију, постмодернистички текстови, убризгавајући свој „логос“ у друштвено ткиво или трпећи убризгавање „логоса моћи“ у своје ткиво, постављају се као етичко-идеолошка смерница и списатељском еснафу и јавности једног идеолошки обојеног друштва. У, макар само на плану идеја, избалансираној књижевности, идеолошки налог експлицитно се поставља према постојећим политичким „линијама“, актуелизујући историјске трагове битне за идеолошку свест друштва, себе одређујући према социјализму, револуцији, комунизму, тоталитарним националистичким системима, и према налозима просвећеног Запада. Суочена са распадом социјалистичке творевине и грађанским ратом, српска постмодернистичка литература даје (не)двосмислене одговоре. Нужност литерарног ангажмана намеће се историјско-политичким контекстом и екстремним негирањем хуманитета у Србији на крају 20. и почетком 21. века. Зато литература мотиве за идеолошко-симболички ангажман налази у истребљењу грађанства, етнички профилисаног егзекуцији, историографском и политичком фалсификовању историјских чињеница, екстремном нехуманизму, у идеолошком слепилу интелектуалаца, отпору епохалним идејама епистемолошког агностицизма и нестанка човека са историјске сцене, релативизованом моралу, прикривеној или раскривеној вези између домаћих писаца и политичког система.

С друге стране, колико само жеље, отпора, гнушања и покушаја да га мислимо инвестирамо у посмодернизам, не остајући ни за трен ослобођени његовог демона. Нека врста олакшања може се

осетити у теоријским дикурсима као знак да нас је постмодернизам толико опсео да се више о њему ни не мисли, када су и петоразредни српски познаваоци књижевних прилика почели да употребљавају појам „постмодернизма“ не би ли себе убацили у савременост и на себе навукли маску „компетентних“ особа. Лексикон постмодернизма се тако проширио остављајући преплетеним појмове постодернизам, постструктурализам, постиндустријско и информатичко друштво, постисторија, метаисторија, глобализам итд. Иако сваки од наведених појмова има тачно одређено значење и своју семантичку историју у оквирима различитих поља мишљења, они се веома често употребљавају синонимно. Један од разлога јесте свакако необавештеност, други – селекција информација и знања, трећи би био мешање српске романтичарске свести деведесетих и савремених културолошких кретања, али и пре тога наше социјалистичке младости и динамике европског културног контекста, а онда и неселективно и идеологизовано усвајање идеја које у српском друштву, култури и књижевности не могу бити тако олако имплементирани, и последњи разлог, најделикатнији, да је постмодернизам већ окончана епоха, бачена на историјско гробље и тако безазлен. У сваком случају, српски постмодернизам је друштвено-историјски повезан са распадањем социјализма и конституисањем демократског поретка кога чини неколико варијаната друштвено кохезионих идеологија лишених суштинске идеје и праксе, чиме се као и политичко, и оно постмодернистичко делокализовало, дисперзивно проширило и претворило у интересну политичко-поетичку игру, на политичком плану у Лиотаров „меки тоталитаризам“ (Liotar 1988: 34), на књижевном плану у хаотични поетички постмодернизам. Без обзира на околности, без обзира како га називали и да ли је замењен неком новом историјско-културолошко-књижевном парадигмом, постмодернизам је формирао идентитет припадника неколико генерација. Заборавити га исто је толико опасно као и живети га. Зато остаје да кроз њега мислимо српску књижевност са свим последицама које постмодернизам оставља по њу. Проблем настаје онда утсановимо да не само да постмодернизам нисмо разумели него да ни вредно књижевно дело у постмодерно време нисмо оставили као залог некој будућој књижевности, које ћемо се гнушати још више.

Мислићи постмодернизам

Развијајући се паралелно са издисајем социјалистичког друштвеног уређења, српски постмодернизам остаје нека врста модер-

низму синонимног појма. Прерастајући крах државне и политичке творевине СФРЈ, модернистичка морално-идеолошка позиција обележава и позицију и идентитет писма наших данашњих писаца; осведочени у новом друштвеном поретку, посмодернистички пи-сци део су производње његових хаотичних вредности. Идеолошки оријентир су изгубљени, дневне идеологије су разбацане по тр-жишту књижевних вредности, идентитет демократског или пост-модерног субјекта претворио се у друштвено-идеолошки концепт. Зато се и политичка некоректност савременог писца своди на иде-олошку коректност једној опцији, пренебрегавајући да велика ли-тература не оставља нити један поредак или концепт заокруженим, као и да разграђујући хуманистичко-идеолошке идеале, литерату-ра остаје хуманистичка, заправо постаје литература као егзистен-цијални догађај.

Историчари српске књижевности – Јован Деретић на пример – књижевно-историјско кретање после Другог светског рата посма-тра пре свега као дивергенцију или конвергенцију индивидуалних поетика, не препознајући велике пукотине у књижевном контину-итету. Дескриптивне биографско-библиографске методе, којим се књижевне чињенице гледају у ланцу без прекида, недовољно на-глашавају поетичке, али потпуно изолују идеолошке, друштвене и савремене формацијске реперкусије књижевних дела и књижевних судбина. И када поједини историчари усвоје појам постмодерни-зма, он је толико симплификован и уопштен да никако не може да пронађе своју мисију у одређивању једног формацијског иденти-тета: „ту се одустаје од логике, све се доводи у питање; сви угло-ви гледања су равноправни, јер се на крају XX века показало да не постоји само једна истина него да су све истине подједнако лажне и привидне.“ (Палавестра 2001) Парадокс изузимања идеолошких импликација учињен је и у раду савремених књижевних истори-чара, попут Александра Јеркова, који, иако прецизно елаборира поетичке трансформације модернизма у постмодернизам, рађање постмодернизма посматра као поетички и иманентно књижевни прелом, остављајући значај идеолошког идентитета српске литера-туре, дакле, слабо видљивим.

У односу на англосаксонски културни простор, у српској књи-жевности артикулисање феномена постмодернизма започело је, пре свега, са закашњењем. У другој половини осамдесетих и почетком деведесетих година јављају се прва теоријска промишљања која ће српску литературу стварану од половине шездесетих година прошлога века видети не само у светлу модернистичких тенденција.

Ослоњен на широку књижевно-теоријску и филозофску литературу, Јерков ће унутар двадесетовековне српске литературе издвојити „постмодерно доба“ (Јерков 1992: 6), и са проблема који улазе у постмодерне приповедне стратегије – *поеишичка самосвесћ, приповедање као приређивање, метиприповедање, иншертиекстиуалност* – свој ће интерес проширити на поље дискурзивних пракси. Подвргавајући, у духу постструктурализма, преобликовању и дестабилизацији пројекат рационалитета, поверење у историјски развој и телеололошки осмишљено историјско постојање, Јерков дедуктивно пресликава епохалне тенденције западног постмодерног и постиндустријског друштва и културе на наше културне просторе.

У својим радовима, Јерков одређује постмодерне тенденције као нарастање свести романа о сопственим поетичко-приповедним потенцијалима – што је, дакле, исходиште његове дискурзивности – и препознаје је као основну могућност његовог постмодерног наративног идентитета. У претходној, модернистичкој формацији биће изражени проблеми „индивидуе и субјективности, промене традиционалног реда вредности и начина друштвеног живота, урбанизације и технологије, друштвеног легитимитета и рационалитета“ (Јерков 1992: 9), све више ће се појачавати расправа о смислу и основи историјског знања, о методама прикупљања грађе и легитимацији приповедања“ (Јерков 1992: 13) Када се за Црњансковог приповедача историја постави као одсудно питање, он тада, запажа Јерков, „одговара на питање поетике романа“ (Јерков 1996: 78). Самим тим, трагање за препознатљивим говором истине, претвориће се у истину говора, „дискурс истине“ биће замењен „истином дискурса“ (Јерков 1996: 74), али Јерков то неће свести на постмодернистичку идеолошку производњу истине, него на постмодернистичку „производњу“ и „рециклажу“ поетика.

Са нарастањем постмодерне свести код Киша, Пекића и Ковача, Јерков ће у *Гробници за Бориса Давидовича* издвојити „кључну промену у српској литератури“, „прелазак са индукције на дедукцију“, што подразумева „напуштање основног искуства као извора приповедања у корист општег знања које се у причи обликује приповедачким закључивањем и поетичком рефлексивом“ (Јерков 1992: 27). Зато се у овој Кшовој књизи „истина историје своди на историју истине, на истраживање и предочавање докумената“ (Јерков 1996: 80) јер он „међутим, не истражује светска збивања да би их реконструисао у њиховом друштвено-историјском смислу, већ да би их књижевно изложио.“ (Јерков 1992–1996: 441) Кишов идеал књиженциклопедије материјализоваће се у Павићевом *Хазарском речни-*

ку, у којем је „роман магично преобучан у форму речника“ (Jerkov 1992: 37),¹ у којем се јавља „нова, интегрална форма романа у којој влада случајан, азбучни ред“, а поред различитих техника употребе подтекста – апокрифни и аутентични цитати, манипулација документима и извештајима – овај роман ће пресудно активирати улогу читаоца. Читалац преузима овлашћења аутора јер књига више није „материјални отисак претпостављене целине текста“ (Jerkov 1992: 38). Она ће, још више, сублимирати до Борхесове идеје вавилонске библиотеке, али, како ће рећи сам Павић, вавилонске библиотеке која има своју фабулу, јер, додаће Јерков: „путовање кроз постмодерност обликује постмодерну 'фабулу библиотеке'“.

Заокружујући свој доказни поступак о постмодерном добу, Јерков ствара једну кохерентну херменеутичку целину унутар које, на коју год страну кренули, постмодернизам у српској књижевности постаје артикулисан и препознатљив. Друга перспектива генезе постмодернизма, коју је формулисао Мило Ломпар, оцртаће нешто различито у српској књижевности друге половине 20. века. Као да, међутим, постоји велика удаљеност између Јеркова и Ломпара, па њихови закључци и истраживања стварају дивергентне просторе унутар разумевања истог проблема. Артикулацији постмодернистичких комплекса, начину њиховог конституисања и идентификовања, претходиће Ломпарова опсежна истрага феномена модернитета, као артикулације различитих видова ниҳилизма, који ће дијахронијски бити још дубље померен у прошлост, и обухватити распон од друге половине деветнаестог века до позних дела Милоша Црњанског. Исписана на маргинама о Црњанском, Ломпарова идеја постмодернизма неће бити, као што је то Јерковљева, „програмски“ истакнута. Она ће се артикулисати на одсудном моменту издисаја модернитета и бити усмерена ка позним делима Милоша Црњанског, мада га Ломпар ипак не види као егземпларног постмодернисту, већ више као препостмодернисту или послемодернисту, као аутора који генијалним осећајем за различите модусе модернитета, ствара везе између модернитета двадесетих и модерните-та шездесетих, и „отвара пролиферацију приповедачких момената који прекорачују тај хоризонт“ (Ломпар 1998: 213) ка деструктирајућем деловању поклопљеном са свешћу о крају хуманистичког искуства.

1 „Немоћ да се историјско сазнање само по себи утврди“, рећи ће Јерков, „постало је облик саме књиге“; јер „историјско сазнање се претворило у поетику романа“. (Jerkov 1996: 80)

Кључна питање генезе и идентитета постмодернизма, међутим, Ломпар ће поставити у тексту „Историја и постмодернизам“ (в. Ломпар 2004: 47–118). На трагу Линде Хачион, а преко истраживања историјских потенцијала *Друге књиже Сеоба*, *Гробнице за Бориса Давидовича*, *Прве љубави у Цариграду* и *Судбине и коменшара*, Ломпар *Другу књижу Сеоба* препознаје иако не као први, али ипак као први постмодерни роман у српској књижевности. Не задржавајући се на уобичајеним темама постмодерних поетичких теорија и теорија метафикционалности, Ломпар ће у својој постструктуралистичкој херменеутици отићи даље. Ако приповедачи попут Киша или Павића експлицитно не верују у историјске концепте који им се нуде, и ако се питају о начинима могућег представљања историјског збивања, њихови текстови ће показивати, за постмодернизам, зачуђујућу бригу за историјском коректношћу. Ако је, по Јеркову, знање о историји у постмодернизму замењено знањем о приповедању које историју преиспитује као облик сазнања, онда је, ломпаровском логиком схваћено, Црњански тај који ову тезу изводи до краја. Приповедање у *Другој књизи Сеоба*, спајајући „и поузданост приповедања и његово нестајање у непоузданости приповедања (...) и историчност и метаисторичност“ (Ломпар 2004: 304), не преводи оно знано у испричано него формира знање којег амбивалентно нема/има ван испричаног. Црњансков постмодернистички роман тако „превазилази“, „подрива“, „демистификује“ историјску реалност, не допуштајући да се било каква историјска извесност смести у историјску свест романа, како је то учињено у романима Киша или Павића.

С обзиром да је, за Јеркова, одлика постмодерних дела да „права, стварна историја се реконструише у приповедању коме је остало да изложи историју да се до историје дође“ (Јерков 1996: 80), по Ломпару одлика постмодернизма јесте да се до историје заправо не долази ни у приповедању. Он не ставља поетичке кодове једног дела у први план, него преко нихилистичког и епистемолошког искуства романа долази до идеје да нихилирање историје ствара дисперзију у роману и провоцира запитаност приповедача, пресудно се поигравајући знањем о историји и поетици. Насупрот тезе Александра Јеркова да је основна карактеристика постмодерних романескних остварења јачање свести о приповедању, Ломпар доказује да се у српском постмодернизму, за разлику од Црњансковог флексибилног текста, одвија њено „сужавање“ у закономерност „круте“ текстуре која историју поима механички и нефлексибилно. Без обзира што одређене теорије постмодернизма говоре супротно, Јерков, та-

кође, истиче да је у постмодернизму могуће поседовати историјско знање, пошто је постмодерна поетика „вратила читаоцу историјско сазнање о свету и животу“ (Jerkov 1992: 80). Ломпар, опет, указује да је у *Другој књизи Сеоба* Милоша Црњанског спознаја немогућа, док, сагласно Јерковљевој схватању, код Киша или Павића она постоји, што, сматра Ломпар, представља извесну регресију јер тамо где је модернизам присутан у њиховим делима, ту се нешто може историјски „знати“: декларативна сумња у историју, наиме, подривена је вером у саморазумљивост историје.

Уколико постмодернизам ставља акценат на „активности конструисања приче, пошто се све одлучније наглашава улога приповедања у делима историчара, што поткопава објективност и научност историјских дела“ (Ломпар 2004: 49), онда је и знање и незнање докумената већ скривено у самим документима, па ће и знање и незнање романескног текста произлазити из једне опште релативности знања. Пошто се постмодернизам, по Линди Хачион, препознаје као епистемолошки проблематичан, и пошто је у његовом центру питање да ли уопште можемо познавати прошлост осим кроз текстуалне трагове, Ломпару ће то бити доказ више да је Црњансков наративни модус ближи постмодернизму. Хетерогеност текстуалности и вишеструка условљеност историјског знања *Друге књиге Сеоба* открива несигурност јер, насупрот „уверењу у могућност знања о историји“, оно „израста из сумње у историју“ (Ломпар 2004: 103).

Историјски догађај – отићи ће Ломпар даље – у романима Киша, Павића и Петковића додатно је материјализован документом, јер приповедањем и веродостојношћу управља документарна матрица, док је у роману Милоша Црњанског приповедни модус надмоћнији од докумената што омогућује недоследност текста према подтексту. Ако је противречје иманентно документима, Црњански их неће видети „на начин сведочења“, већ „у простору лажног сведока, у измишљању“ (Ломпар 2004: 100), што је у сагласју са постмодернистичким хоризонтом: постмодернистички схваћена, историја постоји само у текстуалним траговима, али и они сами су насељени сумњом. Киш, наиме, у Јерковљевој перспективи, заузима место постмодернистичког аутора са модернистичким „реповима“ у сопственој поетици, а Црњански, уклопљен у модернистички хоризонт, тек наговештава излаз из модернизма; Киш, опет, по Ломпару, аутор је декларативног, али не и иманентног постмодернизма, па тако касни за постмодернистичким „релативизмом“ Милоша Црњанског. Зато што у *Гробници за Бориса Давидовича* и у *Другој*

књизи *Сеоба* постоји иманентно прожимање и модернистичких и постмодернистичких тенденција, могућ је и Кишов, модернистички, „хуманистички апел као саосећање или протест“, и, њему насупрот, Црњанскова постмодернистичка „постхуманистичка скепса да је приповедачки могућ такав апел“ (Ломпар 2004: 105).

Идеолошке предиспозиције српског постмодернизма

Како видимо, у елементарном артикулисању идеолошких проблема књижевне поетике постмодернизма, са Ломпаром правимо корак даље. Отварајући наративне и поетичке консеквенце Црњансковог дискурса, Ломпар отвара места где се књижевност опире идеолошкој свести или где јој она постаје сагласна. Којем типу идеологије, међутим? Корени, опет, и поетичких и идеолошких особности српске савремене литературе сежу историјски много дубље уназад. Од, дакле, формирања српске модернистичке литературе, у идеолошком смислу, кроз све своје сукобе и фазе, у почетку – поетички – супротстављена модернизму, а касније у потпуном – поетичком и идеолошком – дослуху са њиме, успоставила је идеолошко-епистемолошка и поетичка начела којих се наши писци ни у касном модернизму ни у постмодернизму неће лако одрицати: просветитељски налог, књижевни ангажман, епистемолошке предиспозиције литературе, хуманистички идеали, чврсти етички оријентири, поетика која не може без какве-такве друштвено-историјске реалности, аутономија уметности, опсесија формом, критичко преиспитивање друштвено-политичких услова, итд. Супротстављање духовном конзерватизму и догматској пресији над литературом, прописивању поетичких и идејних норми, што је педесетих био повод за сукоб између „модерниста“ и „реалиста“, омогућиће стварање модернизма који ће отворати књижевност европским, обично левим идејама. И поред асимилације западноевропских модернистичких поетичких схема, педагошки, рационално и хуманистички центриран дискурс, означава заправо преузимање друштвено-приповедне позиције која, ограничавајући стабилизацију смисла унутар постмодернистичке игре значења, исправља, критикује и дидактички усмерава друштвену свест. Књижевност, адорновски схваћена, као рационално, хуманистички и индивидуално формирана друштвена с(а)вест, материјализована је метафора ових аутора, што ће представљати модернистички налог будућим писцима. Схваћена као естетичко-социјално-просветитељски пројекат, али и за Киша и Пекића литература мора бити рационално заснована

– овако утврђујући своју позицију блиско идеолошким позицијама левих средњоевропских интелектуалаца – да би и поетику друштва и историје представила као разумљиве тоталитете конституисане у складу са појмовно објашњивим законима. Померено, дакле, од постмодернистичког епистемолошког агностицизма – иако се и то може сагледати као заблуда, пошто је „постмодернизам питање политике“ (в. Најсен 1986: 206) – српски предпостмодернистички, али и српски постмодернистички аутори задржаваће јасну просветитељску свест о ангажованој књижевности као облику праксе чији је основни задатак заступање одређеног идеолошког или етичког става.

Па ипак, и поред чињенице да је сваки (наративни) текст, сваки (наративни) дискурс, уплетен у идеологије и институције, па их је тако могуће читати из угла њихових „политичких“ амбиција (в. Džejmson 1984), српски писци најчешће прећуткују своје идеолошке позиције, често преузимајући различите поетичке образце као „алиби за утилитарно-едукативно обраћање не увек историографски обавештеној и књижевно упућеној читалачкој публици“ (Braјović 2007: 72), али идеолошки „ослепљеној“ публици. Уколико свако представљање стварности има идеолошке импликације, оно утолико више подразумева макар латентни идеолошки ангажман аутора, идеолошки контекст, иманентну идеолошку фигурацију. Постмодернистички, наиме, наративни текст, као већ сваки други наративни текст, неће бити „замућен“ механизам преношења значења већ ће раскривати ауторску интенцију, друштвене, историјске и идеолошке контексте. Ни постмодернистичком писму неће бити непозната контаминација друштвено-историјског дидактичким ефектима –

јер „доказују да су жртве – жртве због тога што су традиционални (иако марксистички) хуманисти и због сопствене неоспорне вере и у историју и у разум. По њима, записи историје (новине) морају рећи истину“ (Наџион 1996: 103)

– који, дакле, истовремено оспоравају и реafirмишу импликоване претпоставке модернистичког и постмодернистичког историјског исказа: објективност, неутралност, имперсоналност и семантичку прозирност. Историја, а тако и идеологија, у српској прози, не само непосредно након Другог светског рата него и, много касније, у српском постмодернизму, претварају се у текстове подложне идеолошком претекстуалном читању. Пошто модернистички наратив не оставља човека лишеног идеолошког упоришта – у њему су историјско-политички догађаји унапред осмишљени и препознати

као телеолошки феномен у једној иманентној идеолошкој и хуманистичко-утопијској метанарацији – он се укључује у дискурзивне формације нашег времена. Српска „националистичка“ парадигма, као алтернатива модернистичкој, манипулишући националном и православном митологијом, заправо је псеудонационалистичка мимикрија социјалистичко-модернистичке или реалистичке епистеме која не успева, осим дневнокњижевнополитички, да креативно и модернистички активира симболичко богатство „националне“ традиције. Конзервативизам постмодерне, уколико се ослонимо на Хабермасову критику постмодернизма, огледа се у некритичком и заштитничком односу према традицији којој, када се лиши модернистичке критичности, постмодерни роман отвара врата. Губећи модернистичко залеђе, и, опет, грчевито се држећи за њега у једном другом, немодерном времену, српска литература остала је без идеолошких оријентира. Зато у, макар само на плану идеја, идеолошки увек преоптерећеној српској литератури, идеолошки налог, прекривен симболичким регистрима, експлицитно се одређује „према“ и „у“ актуелним друштвено-политичким „линијама“. У СРЈ, СЦГ, РС литература себе увек изнова афирмише као приређивача левих/ десних/ко зна где оријентисаних знакова очекиваних за идеолошку свест нашег друштва.

*

Постмодернизам је, дакле, можда више питање политике. Иако се поетички модели клате између модернизма и постмодернизма, идеологија се држи уназад, носталгична, социјалистичка, примитивни патриотизам, дезоријенацисана савременост. Самим тим се друштвена улога литературе умањује, а све више овладавамо идејама манипулације, политичке (не)коректности, брендирања. Не разграђујући идеолошке стереотипе до крајњих консеквенци, литература остаје у окриљу свесно-несвесно прећутаних идеолошких простора, али се утамниченост шири и на теоријски план, па се тумачење књижевности своди на идеолошку афирмацију оних писаца и дела иза којих се препознају центри моћи, институције, лобији, на селективно представљање, раскривање, заваривање, завођење.

Једна од највећих заблуда, сматра Фуко, јесте да се субверзивни дискурси – међу које спада и књижевни – посматрају као од моћи аболирани простори слободе. Баш у овим дискурзивним праксама у којима је маскирана, моћ делује најефикасније и посредством њих најинтензивније овладава друштвеним пољем, постајући средством

„капиларног надзора над субјектима“ (Фуко 1996: 14). Баш ова дела репрезентују механизме „уписивања“ друштвено-политичке моћи у текст, а посредством текста у друштво. Унутар постојећих савремених постмодерних диспозиција, у којима добро и зло, сврха и средства могу заменити места, и у којима је свако значење подређено уписивању, српски аутори остају унутар логоцентрично осмишљених етичких и естетичких простора. Насупрот постмодернистичком ослобађању уметности претеране одговорности да мења живот, модернизам подсвесно делује у нашој литератури као поетичко-идејна матрица, као још увек латентни оријентир у свету транзиционог постмодернизма и транснационалног капитализма, од опсесије историјом, до родних теорија, или писца-политичара. У постмодерном контексту, у којем историја, филозофија, психологија или социологија релативизују хуманистичке надлежности етичког и историјског сазнања и у којем се изједначава и умножава значење и вредност захтева за истином, прикривено модернистичко наслеђе их рехабилитује.

Из тога произилазе питања: Зашто писци само понављају уврежена идеолошка/национална општа места? Да ли треба да одступе од модернистичких етичких и историјских стереотипа који нам се сервирају из европске политичке праксе или из наше традиције? Који вид етике је данас могућ, када сви вапимо за правдом? Да би направили отклон од могућег постмодернистичког цинизма етике/идеологије, или националистичке агресивне идеологије/етике, писци су принуђени да „понове“ неке неприкосновене ентитете (историју, жртву, нпр.), производећи тако идеолошки и етички нефлексибилан текст. А када то учине, њихов дискурс се очекивано поистовети са неким вантекстовним референтним пољем, са друштвеном, колективном и идеолошком свешћу. Најпроблематичнији на овим местима, најквалитетнији када у хаотичној дисконтинуираној и нестабилној структури једне традиције и једног друштва изазива тренутак предаха, етичке и историјске свести, егзистенцијалног удара. Хиљаде мртвих који леже на необележеним гробовима или постоје у електронским и економским тамницама нашег доба апокалиптична су слика која вапи за епитафом књижевности.

Литература

Brajiović 2007: Т. Brajiović, *Kratka istorija preobilja: Panoramski pogled na savremeni srpski roman*, Sarajevo: *Sveske*, 111–124.

- Jerkov 1992: A. Jerkov, *Nova tekstualnost*, Nikšić, Beograd, Podgorica: Unireks, Prosveta, Oktoih.
- Jerkov 1992–1996: A. Jerkov, O gled o spoznajnom interesu istorijskog romana, u: *Istorijski roman* (zbornik), ur. M. Maticki, Beograd, Sarajevo: Institut za književnost i umetnost, Institut za književnost, 442–461.
- Jerkov 1996: A. Jerkov, Nemoć istorije, istorija nemoći, Beograd: *Reč*, 12, 73–80.
- Lompar 1995: M. Lompar, *O završetku romana: Smisao završetka u romanu* Druga knjiga Seoba *Miloša Crnjanskog*, Beograd: Rad.
- Ломпар 2000: М. Ломпар, *Црњански и Мефистофел: О скривеној фигури* Романа о Лондону, Београд: Филип Вишњић.
- Ломпар 2004: М. Ломпар, *Ајолонови пушокази: Есеји о Црњанском*, Београд: Службени лист СЦГ.
- Liotar 1988: Ž.-F. Liotar, *Postmoderno stanje*, Novi Sad: Bratstvo-Jedinstvo.
- Палавестра 2001: П. Палавестра, *Осам векова српске књижевности*, www.rastko.org.yu/knjizevnost/nauka_knjiz/palavestra-osamvekova
- Рикер 1992: П. Рикер, *Време и прича*, I, прев. С. Милетић и А. Моралић, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Фуко 1998: М. Фуко, *Надзирајући и кажњавајући: Рођење затвора*, прев. А. А. Јовановић, Београд: Просвета.
- Hajsen 1986: A. Hajsen, Tokovi postmoderne, Beograd: *Treći program Radio Beograda*, 62–95.
- Наџион 1996: L. Načion, *Poetika postmodernizma: Istorija, teorija, fikcija*, прев. V. Gvozden i Lj. Stanković, Novi Sad: Svetovi.
- Džejmson 1984: F. Džejmson, *Političko nesvesno: pripovedanje kao društveno-simbolički čin*, прев. D. Puhalo, Beograd: Rad.
- White 1973: H. White, *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimor and London.

Dragan B. Bošković

SERBIAN POSTMODERNISM POLITICS

Summary

The paper reexamines the ideological aspects of the Serbian postmodern literature. By delineating the theoretical standpoints of the genesis of Serbian postmodernism, we shall demonstrate the unsaid, ideological aspect of literature and its constantly present modernistic and enlightenment period state of mind.

Key words: postmodernism, modernism, politics, ideology, poetics, Serbian literature